

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
КРИВОРІЗЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Ю.В. Сіроштан, М.М. Кульпанов

**АЛГОРИТМ ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ
ФАКТІВ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ
ДІЛЯНОК (САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ)**

Методичні рекомендації

Кривий Ріг – 2017

УДК 67.9(4УКР)301.163.1
ББК 342.9(477)

Рекомендовано до друку науково-методичною радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 10 від 19.06.2017)

Рецензенти:

Шурупова К.В. – провідний юрист-консульт юридичного відділу ДВНЗ «Криворізький національний університет», кандидат юридичних наук, доцент;
Яненко Ю.М. – начальник Покровського відділення поліції Криворізького відділу поліції ГУ НП в Дніпропетровській області, полковник поліції.

А 45 Алгоритм дій працівників поліції при виявленні фактів незаконного використання земельних ділянок (самовільне зайняття): методичні рекомендації / [Ю.В. Сіроштан, М.М. Кульпанов]. – Кривий Ріг: Дніпроп. держ. ун-т. внутр. справ, 2017. – 32 с.

На підставі аналізу законодавства України, практики діяльності Національної поліції викладено дії працівників поліції при виявленні фактів незаконного використання земельних ділянок (самовільне зайняття).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК (САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ)	6
2. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ (САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ) ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ.....	13
3. ТАКТИКА ЗАТРИМАННЯ ОСІБ ЩО ЗДІЙСНИЛИ НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК (САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ) ТА СТВОРЮЮТЬ РЕАЛЬНУ НЕБЕЗПЕКУ ДЛЯ ОТОЧУЮЧИХ ЧИ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ	15
4. СУДОВА ПРАКТИКА ПРО НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ (САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ) ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК	22
СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	30

ВСТУП

Побудова української держави на сучасному етапі потребує удосконалення охорони усіх суспільних відносин, і в першу чергу відносин, що становлять зміст громадського порядку.

Проблема незаконного використання земельних ділянок (самовільне зайняття) має як наукове, так і практичне значення.

Незаконне використання земельних ділянок в Україні вже давно стало звичним, а в деяких регіонах навіть масовим явищем. Ще зовсім недавно експерти пов'язували настання подібних проявів «зухвальства» із недосконалістю чинного законодавства та відсутністю кримінальної відповідальності за це – впродовж останніх 5 років самозахоплення було лише простим правопорушенням.

Серед усіх об'єктів права власності, які існували в різних державах, починаючи з прадавніх часів, і закінчуючи сьогоденням, земля завжди займала особливе місце. Це не дивно, оскільки саме земля є одним з найбільших соціальних благ. Через це всім, і усі часи, хотілося мати якомога більше землі у своїй власності та розпоряджатися нею на власний розсуд, що спонукало людей на незаконні дії для отримання земельних ділянок, у тому числі до самовільного зайняття земельних ділянок та будівництва на них.

Тому держава, щоб захистити законних власників повинна була встановити кримінально-правову заборону «самовільного зайняття земельної ділянки». Дана норма існувала вже в радянські часи, тільки замість «самовільного зайняття», тоді вживався термін «самовільне захоплення» земельної ділянки. Проте тоді вона була наповнена зовсім іншим змістом, оскільки, у той час земля, її надра, води і ліси, являлися виключною власністю держави та могли надаватися лише у користування. Після розпаду Радянського Союзу, держава, розуміючи, що одним із завдань, від досягнення якого значною мірою залежить життя і благополуччя громадян, добробут держави, є зміцнення законності і правопорядку у сфері охорони та використання земель, визнаючи важливість та специфіку даного питання, наділила землю специфічним правовим статусом та взяла під особливу охорону. Статтею 14 Конституції України передбачено, що земля є основним національним багатством і перебуває під особливою охороною держави, право власності на землю гарантується державою, набувається і реалізується громадянами, юридичними особами та державою виключно відповідно до закону. І тим більш дивним було рішення про декриміналізацію такого діяння як «самовільне зайняття земельної ділянки». Цей крок «розв'язав руки» тим, хто всупереч закону намагався збагатитися, але до цього, зважаючи на можливість настання кримінальної відповідальності за дані дії, ухилявся від самовільного зайняття земельних ділянок. Лише адміністративна відповідальність за вчинення даних дій не могла зупинити порушників, які після накладення на них мізерного штрафу та вимоги припинити самовільне зайняття земельних ділянок, продовжували використовувати самовільно зайняті

ділянки. Повторно ж притягнути особу за це ж правопорушення до адміністративної відповідальності було неможливим. Тому, у суспільстві виникла необхідність в інших, більш суворих заходах реагування на дії порушників, які б змогли їх зупинити; у застосуванні специфічних методів впливу, притаманних саме кримінальному праву.

Таким чином, аналізуючи вище написане, слід дійти наступного висновку: визнання такого діяння як «самовільне зайняття земельної ділянки» злочинним, було викликано об'єктивною необхідністю встановлення кримінально-правового захисту права власності на землю від дій, передбачених в ст. 197-1 КК України, оскільки інші засоби державного реагування, окрім кримінально-правових, не могли зупинити порушників, що продовжували свою протиправну діяльність, яка в останні роки перед доповненням КК України статтею 197-1 набула масового характеру та відбувалася фактично безкарно.

Тому вирішення проблеми незаконного використання земельних ділянок (самовільне зайняття), значною мірою залежить від рівня організації і підготовленості працівників Національної поліції України.

1. ОСОБЛИВОСТІ КВАЛІФІКАЦІЇ ЗЛОЧИНІВ ТА АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОВ'ЯЗАНИХ З НЕЗАКОННИМ ВИКОРИСТАННЯМ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК (САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ)

Попередній вибір земельних ділянок для розміщення об'єктів, погодження місць їх розташування та інших питань, пов'язаних із вилученням земельних ділянок, передача земельних ділянок у власність або постійне користування, оренду, мають здійснюватися згідно з вимогами, визначеними Земельним кодексом України та прийнятими відповідно до нього нормативно-правовими актами. Процедура такої передачі залежить від правового режиму, категорії земель, місця розташування, розміру і цінності земельної ділянки.

У будь-якому випадку підставою для передачі громадянам та юридичним особам, зокрема, земельних ділянок державної або комунальної власності є рішення уповноваженого органу. Проте окремо рішення уповноваженого органу не можна вважати правостановлюючим документом на земельну ділянку. В цьому випадку, рішення компетентного органу – це є лише підстава для видачі державного акта на право власності (користування) на земельну ділянку або укладення відповідного договору оренди земельної ділянки. Перехідні положення Земельного Кодексу пунктом 12 визначають компетенцію тим чином: до розмежування земель державної і комунальної власності повноваження щодо розпорядження землями в межах населених пунктів, крім земель, переданих у приватну власність, та земель, на яких розташовані державні, в тому числі казенні, підприємства, господарські товариства, у статутних фондах яких державі належать частки (акції, паї), об'єкти незавершеного будівництва та законсервовані об'єкти, здійснюють відповідні сільські, селищні, міські ради, а за межами населених пунктів – відповідні органи виконавчої влади.

Процедура подальшого набуття прав на земельну ділянку досить детально регламентована чинним законодавством України, так само як і заборона використовувати земельну ділянку до встановлення її меж у натурі (на місцевості), одержання документа, що посвідчує право на неї, та державної реєстрації (ч. 3 ст. 125 ЗК). До того ж відповідно до частин 1 і 2 ст. 125, ст. 126 ЗК право власності та право постійного користування на земельну ділянку виникає після одержання її власником або користувачем документа, що посвідчує право власності чи право постійного користування земельною ділянкою (державного акта), та його державної реєстрації. Право на оренду земельної ділянки виникає після укладення договору оренди і його державної реєстрації.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» самовільним зайняттям земельної ділянки є будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання не наданої їй земельної ділянки чи намір використовувати земельну ділянку до встановлення її меж в натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації.

Таким чином, в основі самовільного зайняття земельних ділянок лежить порушення встановленого порядку щодо передачі (надання) земельних ділянок з установами меж та оформлення права на них. Це може бути, наприклад, відсутність рішення органу місцевого самоврядування або органу виконавчої влади про передачу (надання) земельної ділянки державної або комунальної власності та (або) правовстановлюючого документа на цю ділянку користування земельною ділянкою на підставі незареєстрованого відповідно до чинного законодавства України правовстановлюючого документа тощо.

Статтею 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачена адміністративна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки.

Однак, як свідчить практика притягнення порушників земельного законодавства до адміністративної відповідальності за самовільне зайняття земельних ділянок, кваліфікація цього правопорушення правоохоронними органами здійснюється по-різному.

Так, наприклад, досить часто громадяни та юридичні особи, яким земельні ділянки надані у власність чи користування рішеннями органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, приступають до їх використання до виникнення права власності чи права користування ними (до оформлення правовстановлюючих документів). Ці дії згідно з наведеним вище є самовільним зайняттям земельної ділянки. Однак у цьому випадку має місце використання земельних ділянок без правовстановлюючих документів, а не їх самовільне зайняття. Саме тому при притягненні у зазначених вище випадках порушників земельного законодавства за самовільне зайняття земельних ділянок органи прокуратури вносять протести на постанови про накладення адміністративних стягнень. Зазначені постанови скасовуються також за рішеннями суду у разі їх оскарження в суді.

Це стосується земельних ділянок, право на які набуто на підставі міни, дарування, успадкування, інших цивільно-правових угод (у тому числі на підставі угод про купівлю-продаж майна чи земельних ділянок), якщо земельні ділянки використовуються без правовстановлюючих документів. Тобто як і у попередньому випадку, землекористувач набув право на землю в установленому законодавством порядку і його дії не можна кваліфікувати як самовільне зайняття земельної ділянки, а за використання земельних ділянок без правовстановлюючих документів Кодексом України про адміністративні правопорушення відповідальності не передбачено.

Неврегульованість цих відносин у чинному законодавстві призводить до неоднакового трактування терміна «самовільне зайняття земельної ділянки», що часто сприяє порушенню прав громадян-землекористувачів.

Кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво передбачена ст. 197¹ Кримінального кодексу України: самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному володільцю або власнику, – карається штрафом від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до

шести місяців. У цьому разі шкода визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Самовільне зайняття земельної ділянки, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею або групою осіб, або щодо земельних ділянок особливо цінних земель, земель в охоронних зонах, зонах санітарної охорони, санітарно-захисних зонах чи зонах особливого режиму використання земель, – карається обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років або позбавленням волі на строк до двох років.

Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у ч. 1 цієї статті, – карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у ч. 2 цієї статті, або вчинене особою, раніше судимою за такий самий злочин або злочин, передбачений ч. 3 цієї статті, – карається позбавленням волі на строк від одного до трьох років.

Відповідно до цієї статті шкода, передбачена ч. 1 цієї статті, визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян.

Стаття 6 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» встановлює, що до повноважень спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів (на даний час – Держземгентство України) у сфері державного контролю за використанням та охороною земель належить, зокрема, вжиття відповідно до закону заходів щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок їх власникам або користувачам.

Відповідно до ст. 9 зазначеного Закону України до повноважень Київської та Севастопольської міських рад у галузі земельних відносин на їх території належить, зокрема, прийняття рішення щодо звільнення самовільно зайнятих земельних ділянок.

Відповідно до ч. 1 ст. 188 Земельного кодексу України державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється уповноваженими органами виконавчої влади з земельних ресурсів.

Повноваження державних контролюючих органів щодо своєчасного виявлення порушень земельного законодавства, в тому числі самовільного зайняття земельних ділянок, і вжиття заходів стосовно їх усунення визначені, насамперед, Законом України «Про державний контроль за використанням та охороною земель»

Зокрема згідно зі статтями 9 і 10 цього Закону до повноважень спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель (інспекції) належить вжиття відповідно до закону заходів щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок їх власникам або користувачам.

Державний контроль за використанням та охороною земель у системі центрального органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів здійснює

Державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель і її територіальні органи. Положення про Держземінспекцію затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 р. № 1958.

Державні інспектори у сфері державного контролю за використанням та охороною земель, зокрема, мають право: безперешкодно обстежувати в установленому законодавством порядку земельні ділянки, що перебувають у власності та користуванні юридичних і фізичних осіб, перевіряти документи щодо використання та охорони земель; давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) з питань використання та охорони земель; складати акти перевірок чи протоколи про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення, а також подавати в установленому законодавством України порядку до відповідних органів матеріали перевірок щодо притягнення винних осіб до відповідальності; звертатися до органів прокуратури з клопотанням про подання позову до суду щодо повернення самовільно зайнятих земельних ділянок.

Особи, які самовільно зайняли земельні ділянки, несуть цивільно-правову, адміністративну та/або кримінальну відповідальність.

Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки» (від 11 січня 2007 р. № 578-V), який набув чинності 3 лютого 2007 р. з моменту його опублікування («Урядовий кур'єр», № 21).

Даним Законом збільшені розміри штрафів, які накладаються на порушників земельного законодавства відповідно до ст. 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (*далі – КУпАП*), а також введена кримінальна відповідальність за самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво.

З моменту набуття чинності Законом передбачено два види відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки: адміністративна (ст. 53-1 КУпАП) та кримінальна (ст. 197-1 Кримінального кодексу України).

Держкомзем України розробив рекомендації з метою формування єдиного підходу при притягненні порушників земельного законодавства до відповідальності за самовільне зайняття земельних ділянок пропонуємо діяти у порядку, запропонованому нижче, та керуватись таким.

Оформлення правопорушення.

При виявленні факту самовільного зайняття земельної ділянки уповноважена особа складає акт перевірки та протокол про адміністративне правопорушення, які у 3-денний строк направляє для розгляду до відповідного органу (посадової особи) земельних ресурсів, уповноважених згідно зі ст. 238-1 КУпАП розглядати справи про адміністративні правопорушення.

Кваліфікація правопорушення.

У ч. 2 ст. 9 КУпАП визначено, що адміністративна відповідальність за правопорушення, передбачені цим Кодексом, настає, якщо ці порушення за своїм характером не мають наслідком відповідно до закону кримінальної відповідальності.

У разі, якщо посадова особа, яка розглядає матеріали про самовільне зайняття земельної ділянки (матеріали справи про адміністративне правопорушення), встановить, що в діях порушника відсутні ознаки злочину, відповідальність за який передбачена ст. 197-1 Кримінального кодексу України, вона за наявності ознак адміністративного правопорушення притягує порушника земельного законодавства до адміністративної відповідальності за ст. 53-1 КУпАП.

Якщо посадова особа, яка розглядає матеріали про самовільне зайняття земельної ділянки (матеріали справи про адміністративне правопорушення), встановить, що в діях порушника наявні ознаки злочину, відповідальність за який передбачено ст. 197-1 Кримінального кодексу України, вона приймає рішення відповідно до ст. 253 КУпАП про передачу матеріалів за належністю. При цьому посадова особа, керуючись п. 3 ст. 284 КУпАП, вносить постанову про закриття справи у зв'язку із передачею таких матеріалів.

Стаття 197-1 ККУ «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво»

1. Самовільне зайняття земельної ділянки, яким завдано значної шкоди її законному володільцю або власнику, – карається штрафом від двохсот до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

2. Самовільне зайняття земельної ділянки, вчинене особою, раніше судимою за злочин, передбачений цією статтею, або групою осіб, або щодо земельних ділянок особливо цінних земель, земель в охоронних зонах, зонах санітарної охорони, санітарно-захисних зонах чи зонах особливого режиму використання земель, – карається обмеженням волі на строк від двох до чотирьох років або позбавленням волі на строк до двох років.

3. Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у частині першій цієї статті, – карається штрафом від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років.

4. Самовільне будівництво будівель або споруд на самовільно зайнятій земельній ділянці, зазначеній у частині другій цієї статті, або вчинене особою, раніше судимою за такий саме злочин або злочин, передбачений частиною третьою цієї статті, – карається позбавленням волі на строк від одного до трьох років.

Примітка. Відповідно до цієї статті шкода, передбачена частиною першою цієї статті, визнається значною, якщо вона у сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян. (Кодекс доповнено

статтею 197-1 згідно із Законом N 578-V (578-16) від 11.01.2007)

Оригінали документів (акт перевірки, протокол про адміністративне правопорушення, інші матеріали /за наявності/, які засвідчують факт самовільного зайняття земельної ділянки), разом із постановою про закриття справи у 3-денний строк направляються до відповідного органу.

У разі виявлення факту самовільного будівництва на самовільно зайнятій земельній ділянці, уповноважена особа в акті перевірки та протоколі про адміністративне правопорушення повинен зазначити, в межах своїх повноважень, тільки про самовільне зайняття земельної ділянки, і повідомити відповідну інспекцію державного архітектурно-будівельного контролю про факт самовільного будівництва для вжиття заходів реагування згідно з їх компетенцією.

Згідно зі ст. 212 Земельного кодексу України самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними.

Приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, зокрема знесення будинків, будівель і споруд, здійснюється за рахунок громадян або юридичних осіб, які самовільно зайняли земельні ділянки. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок провадиться за рішенням суду.

Цивільна відповідальність при самовільному зайнятті земельної ділянки базуватиметься на загальних засадах відшкодування шкоди, регульованої чинним законодавством України.

Проте слід зазначити, що Кабінет Міністрів України врегулював досить важливе питання, затвердивши відповідною постановою від 25 липня 2007 р. № 963 Методику визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу.

При цьому розмір обрахованої за зазначеною Методикою шкоди не включає витрати на:

знесення будинків, будівель і споруд, які самочинно збудовані чи будуються на самовільно зайнятих земельних ділянках чи на земельних ділянках, не відведених в установленому порядку на цю мету;

приведення земельних ділянок у стан, придатний для їх подальшого використання за цільовим призначенням;

проведення рекультивації порушених земель.

Розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, визначається:

1. Для всіх категорій земель (крім земель житлової та громадської забудови) за такою формулою:

$$Шс = Пс \times Нп \times Кф \times Кі,$$

де Шс – розмір шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельної ділянки, гривень;

Пс – площа самовільно зайнятої земельної ділянки, гектарів;

Нп – середньорічний дохід, який можна отримати від використання зе-

мель за цільовим призначенням, визначений у додатку 1, з урахуванням переліків, наведених у додатках 2 і 3 зазначеної Методики;

K_f – коефіцієнт функціонального використання земель, визначений у додатку 4 зазначеної Методики;

K_i – коефіцієнт індексації нормативної грошової оцінки земель, який дорівнює добутку коефіцієнтів індексації нормативної грошової оцінки земель за 2007 та наступні роки, що визначаються відповідно до Порядку проведення індексації грошової оцінки земель, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 2000 р. № 783 (Офіційний вісник України, 2000 р., № 20, ст. 823);

2. Для земель житлової та громадської забудови за такою формулою:

$$Шс = Пс \times (Нпз \times K_n \times K_k) \times K_f \times K_i \quad (2),$$

де $Шс$, $Пс$, K_f і K_i – мають таке саме значення, як у наведеній раніше формулі;

$Нпз$ – середньорічний дохід, який можна отримати від використання земель житлової та громадської забудови за цільовим призначенням відповідно до групи населених пунктів за чисельністю населення, визначений у додатку 5 зазначеної Методики;

K_n – коефіцієнт, що застосовується до населених пунктів обласного значення, містах Києві та Севастополі, визначений у додатку 6 зазначеної Методики;

K_k – коефіцієнт, що застосовується до населених пунктів, віднесених до курортних, визначений у додатку 7 зазначеної Методики.

З наведеного зрозуміло від чого залежить розмір заподіяної самовільним зайняттям земельної ділянки шкоди, а саме: від площі самовільно зайнятої земельної ділянки, від середньорічного доходу, який можна отримати від використання земель за цільовим призначенням, від коефіцієнту функціонального використання земель, а також від коефіцієнту індексації нормативної грошової оцінки земель.

2. ОСОБЛИВОСТІ ТАКТИКИ ОГЛЯДУ МІСЦЯ ПОДІЇ ПІД ЧАС НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ (САМОВІЛЬНОГО ЗАЙНЯТТЯ) ЗЕМЕЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ

Основними цілями огляду можна назвати виявлення слідів кримінального правопорушення, злочинця чи інших речових доказів, з'ясування обстановки події, виявлення інших обставин, що мають значення для кримінального провадження. Проведення огляду охоплює також відображення (фіксування) у протоколі всього, що було виявлено, в тій послідовності і в тому вигляді, в якому виявлене спостерігалось під час огляду, описування та перерахування всього, що було вилучено під час огляду, прийняття заходів щодо збереження вилучених у процесі огляду речей, слідів і документів.

Огляд місця незаконного використання земельної ділянки доцільно проводити до внесення даних у Єдиний реєстр досудових розслідувань, оскільки саме так є можливість повно зафіксувати докази, що свідчать про вчинення саме цього правопорушення.

Підготовчий етап включає діяльність до виїзду на місце події, а також на місці події.

До виїзду на місце події поліцейський зобов'язаний здійснити такі підготовчі дії:

1. одержати вичерпну інформацію щодо події самовільного зайняття земельної ділянки чи будівництва;
2. з'ясувати, чи організована охорона місця події, а також чи є на місці потерпілі й очевидці; визначити учасників огляду місця події;
3. викликати на місце події слідчо-оперативну групу.

До участі у проведенні огляду місця події як спеціалістів залежно від обставин доцільно залучати землевпорядників місцевих рад, працівників Держземінспекції або відділів земельних ресурсів, працівників Державної архітектурно-будівельної інспекції, працівників територіального підрозділу Державної екологічної інспекції Міністерства охорони навколишнього природного середовища, інших фахівців (інженерів, геологів, агрономів тощо).

Робочий етап починається із загального огляду місця події з метою орієнтування на ньому, визначення меж огляду, вирішення питання про вихідний пункт і спосіб огляду та пересування, вибір позиції для проведення фотознімання. Зважаючи, яка склалась обстановка на місці події, вирішується питання про її огороження, встановлення знаків регулювання (попередження).

Вказаний етап огляду можна поділити на статичну й динамічну стадії дослідження. На статичній стадії вивчається розташування території, де сталася подія, її характерні риси, рельєф, призначення. На цій стадії може допомогти залучений спеціаліст - землевпорядник, працівник Держземінспекції, працівник архітектурно-будівельної інспекції, геолог, агроном та інші. Сам огляд проводиться без торкання до об'єктів, що є на місці події.

На динамічній стадії об'єкти можуть бути переміщені, відкриті, розібрані

для всебічного вивчення. У цей час застосовуються всі доступні методи пошуку й виявлення слідів кримінального правопорушення та правопорушника, відбираються об'єкти чи їхні частини зі слідами, які надалі вилучаються чи копіюються.

Під час огляду потрібно сфотографувати всю ділянку за допомогою методів орієнтовної та оглядової зйомки. Методами вузлової зйомки фіксуються місця зі слідами знищення огорожі, вирощування сільськогосподарських культур, видобування корисних копалин, місця накопичення будівельних матеріалів, сміття, фундамент, недобудовані і збудовані об'єкти, будівельна, сільськогосподарська та інша техніка тощо. Окремі сліди (злому, транспортних засобів, від тварин, які використовувались як засоби вчинення злочину, ніг, рук, взуття) фотографують шляхом детальної зйомки.

Основний спосіб фіксації під час огляду - це опис у протоколі. Під час його складання в описовій частині необхідно вказати межі місця події, його місцезнаходження; загальну характеристику приміщення чи місцевості або її ділянки, що є місцем події (адреса будівлі чи земельної ділянки, число поверхів, якщо будівля багатоповерхова, розташування будівлі відносно навколишнього оточення); входи й виходи із приміщення; детально й повно має бути описана обстановка місця події та всі об'єкти огляду із зазначенням місця їх виявлення.

Після оформлення протоколу складаються плани місця події (орієнтовні, оглядові, детальні - обов'язково з дотриманням масштабу), схеми та інші додатки (фотота-блиці, відео- та аудіозаписи тощо); вживаються заходи щодо вирішення заяв, які надійшли від учасників огляду; вирішується питання щодо збереження тих об'єктів, які мають доказове значення, проте їх неможливо чи недоцільно вилучати з місця події (великогабаритна техніка, яка використовувалася під час самовільного будівництва); упаковує вилучені з місця події речі. Упакування речових доказів здійснюється в пакети встановленого зразка.

3. ТАКТИКА ЗАТРИМАННЯ ОСІБ ЩО ЗДІЙСНИЛИ НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК (САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ) ТА СТВОРЮЮТЬ РЕАЛЬНУ НЕБЕЗПЕКУ ДЛЯ ОТОЧУЮЧИХ ЧИ ПРАЦІВНИКА ПОЛІЦІЇ

Загальні поради.

Мобілізуйте органи чуття на виявлення ознак цілі. До ознак цілі відносяться все те, що вказує на наявність супротивника. Ознаки часто проявляються в русі, звуку, запаху, формі, візуальному контрасті і т.д. Цілком очевидні такі ознаки, як, наприклад, звук скрадливих кроків на скрипучій дерев'яній підлозі, відображення на полірованих поверхнях, тінь на підлозі чи стіні і т.д. Важко не вловити запах курця, запах збройної змазки, одеколону і т.п., які можуть попередити про присутність супротивника. Ці і подібні, нерідко ледь вловимі і цілком чіткі ознаки помітити нескладно, якщо звертати на них увагу. Дуже часто вони допомагають виявити схованку злочинця.

Не подавайте ознак власної присутності. Намагаючись виявити ознаки потенціальної цілі, робіть все можливе, щоб ніяк не виявити власної присутності, не видати свого місцезнаходження. Огляд будівлі з метою виявлення злочинця – це на 50% полювання і на 50% прийняття мір, щоб самому не перетворитися на здобич. А тому головне правило – скритність дій. Якщо ситуація не вимагає вашого рішучого втручання, діяти потрібно обережно і методично. Зберігайте спокій, просуваючись у будинку з усіма пересторогами, поетапно в вирішуйте кожне виникаюче перед вами тактичне завдання. Якщо випадково створили якийсь шум, зупиніться, вдивіться навкруги, прислухайтеся і рухайтесь далі не раніше, ніж через хвилину.

Остаточно переконайтесь, що небезпека відсутня. Не давайте власних пояснень незвичайним явищам, перевірте, щоб впевнитися. Пам'ятайте: або впевнений, або мертвий.

Мінімізуйте власну уразливість перед джерелами потенційної небезпеки, тримайтесь від них якомога далі. Наскільки дозволяє планування приміщень або території, залишайтеся якомога далі від кутів і будь-яких інших об'єктів, простір за якими не проглядається.

Рухайтесь тактично вірно. Тримайте зброю так, щоб можна було негайно відкрити вогонь при появі загрози. Мета кожного тактичного маневру – наведення ствола зброї на зони потенційної небезпеки по мірі наближення до них. Дотримуйтеся принципу “трьох очей”. Це означає, що зброя має бути орієнтована туди, куди спрямований ваш погляд. Куди б не подивилися очі, за ними невідступно спрямовується мушка ствола. При перетині відкритих просторів робіть це швидко, але не бігом, крім ситуацій, коли ви опинилися під вогнем супротивника. Пересувайтесь прудким кроком і уповільнюйте його лише на підході до конкретної небезпечної зони. В ці моменти уникайте перехреснувань кроків, оскільки не зможете однаково швидко реагувати на загрозу з будь-якого напрямку.

Використання захисних укриттів

Укриття бажано мати ліворуч і обходити їх ліворуч (для лівші – праворуч), оскільки при такому переміщенні супротивнику складніше виконати прицільний постріл. Таким чином, при веденні вогню ви практично повністю будете за укриттям, а супротивнику доведеться відкриватися або стріляти з лівої руки. Якщо обставини примушують обходити кути будівлі по часовій стрілці, перекладіть зброю в ліву руку (щоб забезпечити можливість стріляти без розвороту).

Більшість предметів не володіють захисними властивостями, які вберігають від ураження вогнепальною зброєю. Це стосується кутів, дверей і стінних перегородок внутрішніх приміщень, оскільки кулі більшості сучасних патронів при прямому попаданні легко проникають через тонке дерево, гіпсоліт, пластик та інші подібні матеріали. Автомобілі ж, навпаки, виявляються достатньо непоганим засобом захисту від вогню з більшості видів легкої стрілецької зброї, окрім патронів центрального бою гвинтівки. Найбільш безпечно знаходження за двигуном і колесами автомобіля. Однак, слід мати на увазі, що від твердих і жорстких матеріалів кулі можуть рикошетити. Оптимальною є відстань від укриття в півтора-два метри, при якій куля гарантовано вас мине.

Впритул притискатися до захисного об'єкту потрібно лише у випадках, коли правопорушник буде стріляти зверху, або коли вогонь ведеться декількома супротивниками з різних боків: ризик постраждати від рикошету менший, ніж ризик прямого попадання. Тому слід враховувати положення супротивника і обирати позицію, враховуючи конкретні обставини.

Перебуваючи в автомобілі під час нападу, необхідно пригнутися нижче лобового скла, оскільки таке положення ускладнює прицілювання супротивника. Кулі, як правило, пробивають кузов звичайного автомобіля, однак їх траєкторія, швидкість і сила ураження зменшуються.

Після остаточного припинення збройного протистояння (наприклад, супротивник підняв руки вгору) підходити до затримуваної особи потрібно спрямовуючи на неї зброю, бути готовим до нападу (удару рукою, ногою, захвату, раптовому застосуванню зброї). Якщо супротивник лежить на животі, наближатися до нього ззаду і з боку, таким чином уникаючи захвату руками ваших ніг. Якщо супротивник лежить на спині – зі сторони голови.

Найбільш безпечно наближатися до затримуваної особи, коли підстраховує напарник. Якщо, наприклад, поряд з пораненим знаходиться зброя чи предмет, який можна використати для удару, – відкинути його в бік. За необхідності, дотримуючись обережності: одягти наручники, провести зовнішній огляд, надати пораненому долікарську (першу медичну) допомогу, викликати швидку допомогу.

Основні команди і сигнали, які застосовуються працівниками (тактична комунікація)

При проведенні операції працівниками спецпідрозділів постійно використовуються різноманітні команди і сигнали, як по радіостанції, так і жестами й голосом. Вони повинні бути завчасно розроблені, добре розрізнятися і зрозумілі всім співробітникам групи захоплення.

Приклади типових команд по радіостанції

При проведенні спеціальних заходів, пов'язаних з реальним вступом у бойовий контакт зі злочинцями і звільненням заручників, необхідно дотримуватися режиму радіомовчання і користуватися лише зрозумілими співробітникам групи сигналами з метою уникнення розповсюдження інформації про майбутні дії.

“111” – елементам бойового порядку приготуватися до виконання завдання (перевірити зброю, спорядження, уточнити завдання кожному співробітнику, снайперські групи вже знаходяться на бойових позиціях).

“222” – елементам бойового порядку висунутися у вихідне положення для штурму (групи висуваються у вихідне положення і перебувають в режимі очікування).

“333” – групі захоплення і прикриття зайняти безпосередні місця для штурму (група висувається безпосередньо до об'єкту, всі елементи бойового порядку на місцях для проведення спеціальної операції, сапери готують ділянки для серії відволікаючих вибухів і підриву дверей, вікон, стін, снайпери ведуть спостереження в готовності до відкриття вогню).

“444” – старший групи захоплення доповідає керівнику операції про готовність до штурму.

“555” – початок 5-секундного відліку на штурм (команда стосується в першу чергу саперів, які через 5 секунд здійснюють підрив, що і є командою на штурм).

Приклади типових усних команд

“Чисто” – в кімнаті відсутній супротивник.

“Чисто вперед” – сигнал черговій парі співробітників про те, що вони можуть висуватися до входу в наступну кімнату.

“Праворуч”, “ліворуч”, “зверху”, “знизу”, “з тилу” – сигнал партнеру про те, звідки йому загрожує небезпека.

“Затримка” – співробітник повідомляє напарнику про відказ своєї зброї, напарник негайно переносить вогонь в його сектор або його контролює.

“Тримаю” – відповідь на сигнал напарника.

“Контроль” – співробітник повідомляє напарнику про готовність зброї і контроль свого сектору.

“Прикрій” – звернення до напарника.

“Прикриваю” – відповідь на сигнал напарника.

“Рухаюсь” – попередження напарнику про свій рух вперед.

Для швидкого керування групою і чіткої взаємодії між напарниками, доцільно використовувати порядкові номери співробітників у бойовому шикуванні при штурмі або ж нумерацію пар. У процесі штурму командир групи за допомогою коротких мовних повідомлень, які передаються по радіозасобах, інформує керівництво про хід операції. На підставі цих повідомлень керівник приймає необхідні рішення.

Типові команди жестами (невербальна комунікація)

При пересуванні по будівлі або місцевості у пошуках злочинця, забезпечення скритності дій має першочергове значення. Перед групою, яка виконує тактичне завдання, виникає проблема взаєморозуміння і комунікації. Звичайно, при пошукових заходах частіше всього з метою забезпечення скритності дій групи обмін інформацією буде здійснюватися засобами невербальної комунікації.

Засобом невербальної комунікації першочерговим є фізичний контакт з партнером, завдяки якому у буквальному сенсі відчувається напрям його руху і відповідно робиться висновок про те, яку зону він контролює. Якщо хтось із членів групи помічає щось підозріле, найпростіше – покласти руку на плече напарника або зупинити його, схопивши за пояс.

Для передачі сигналів використовується мова жестів. Запропоновані нижче варіанти сигналів, які подаються руками, розділені на дві частини. Перша – спрощена, що складається з базових сигнальних жестів і рекомендована для використання працівниками поліції, які не входять у склад спеціальних груп, але зустрічаються з проблемами роботи в команді. Друга – це система знаків спеціальних підрозділів SWAT, які використовують нижче наведену мову жестів.

Тактика дій працівників при затриманні (ліквідації) озброєних злочинців у будівлі

Підхід до дверей і їх відчинення

В практиці як вітчизняних, так і зарубіжних спецпідрозділів існують універсальні принципи огляду приміщень, скритих за дверима, поза залежності від типу останніх. По-перше, незважаючи на те, зачинені чи відчинені двері, не стійте прямо перед ними. Зона безпосередньо перед дверима часто іменується “тунелем смерті”.

Перш, ніж зламувати двері, обережно перевірте, чи зачинені вони, чи ні. Можливо вам не доведеться “ломитися” у відчинені двері і тим самим без потреби видавати свою присутність.

Розташуйтеся біля дверей так, щоб по мірі її відчинення вами проглядався максимум простору за дверима.

Відчиняючи двері, не затуляйте корпусом дверний проріз. У протилежному випадку ви не лише опинитесь у положенні, з якого неможливо вести прицільний вогонь, але й будете піддаватися серйозній небезпеці. Оптимальний баланс широти огляду і безпеки забезпечується положенням біля дверей з боку двер-

ної ручки. Крім того, в цьому випадку ви одразу зможете охопити поглядом значну частину приміщення, якщо двері відчиняються назовні. Якщо вони відчиняються всередину, огляд буде меншим, але ситуація зміниться, коли ви приступите до секторного огляду з переміщенням до протилежного косяка.

З початком відкривання стулки (*рос. створки*) дверей зробіть крок назад, щоб забезпечити кращий огляд, більш зручне положення для стрільби і більший простір для маневру.

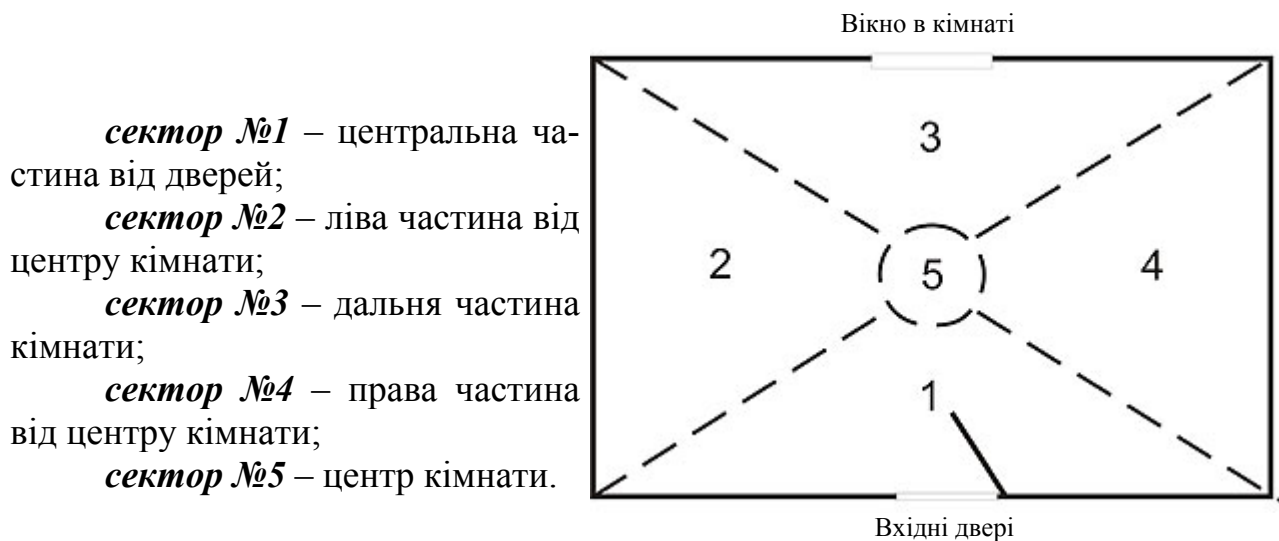
Енергійно відчиніть двері до упору, але без надмірного зусилля і зайвого шуму. Якщо двері відчиняються назовні, ви зможете відчинити її до кінця у процесі поступового збільшення сектору огляду. Якщо ж двері відчиняються всередину і не відчинилися так, як вам того хотілося б, скористуйтеся для огляду щілиною між дверима і косяком, на якому закріплені дверні петлі. При переході до протилежного стояка перед проникненням у приміщення до кінця відчиніть двері вільною рукою.

Огляд приміщення

Перш, ніж входити до приміщення, спробуйте отримати максимум відомостей про ситуацію в ньому шляхом секторного огляду.

Будь-яка кімната ділиться на сектори. Нумерація сектора починається від вікон або дверей за годинниковою стрілкою, кожна група обирає для себе найбільш оптимальний спосіб визначення секторів. Якщо задіяні снайпери і спостерігачі, і є можливість бачити, що відбувається у приміщенні, то доцільно рахувати сектори від вікна. У випадку, якщо снайпери і спостерігачі не можуть надати таку інформацію, рахунок секторів здійснюється від дверей.

При постановці завдань, старший групи захоплення обов'язково повинен чітко вказати, звідки розпочинається нумерація секторів.

Секторний огляд передбачає просування по дузі дозованими кроками з оглядом із-за дверей діляниць кімнати, які знов відкриваються. Використовуйте найближчу до вас дверну стійку в якості вихідної точки огляду і точки опо-

ри лінії візуального контакту. Не забувайте оглядати внутрішній простір рухом очей вверх-вниз, а не з боку в бік.

Не затримуйтеся прямо навпроти дверного прорізу. Це той самий “тунель смерті”, який тим більш небезпечний, якщо в кімнаті темно, а ви самі знаходитесь в освітленому коридорі.

Таким чином вам оглянути майже всі приміщення, за виключенням “мертвих зон” по обидва боки від дверей. Назовні можна помітити притисненої до стіни людини на відстані до двох метрів від дверей. На великій відстані простір, який не проглядається збільшується і людину можна помітити лише після проникнення в кімнату.

Вхід

Головна проблема полягає в тому, що незрозуміло, з якої сторони причаївся злочинець, праворуч або ліворуч. Завдання вирішується в трьох варіантах:

злочинець в “мертвій зоні” праворуч;

злочинець в “мертвій зоні” ліворуч;

два злочинця у протилежних кутках приміщення.

Вхід у приміщення бажано виконувати слабкою стороною тіла (для лівші – правою). Так ви зможете рухатися впевненіше і швидше. Просування здійснюється перетином прорізу по діагоналі у напрямку протилежного кутка. Плоскість прорізу перетинайте слабкою ногою, щоб наступний крок робити сильною ногою. Рухайтесь так, ніби збираєтесь уразити ціль, яка причаїлася далі за кутком перед вами. Після перетину площини швидко озерніться, щоб переконатися у відсутності злочинця за спиною.

Якщо злочинець знаходиться в лівому кутку, ви помітите його, кинувши погляд ліворуч. Ви все також в межах часу його реакції зробите ще один крок своєю сильною ногою і минете проріз дверей, виходячи із зони, по якій він скоріше за все відкриє вогонь (“тунель смерті”). Далі, одночасно з розворотом корпусу назустріч загрози, опускайтесь на одне коліно (або просто на нього припадіть). У результаті ви будете поза лінією вогню злочинця (навіть якщо злочинець вистрелить першим, то, скоріше за все, промахнеться) і, трохи піднявши ствол своєї зброї, стріляйте.

Якщо злочинець причаївся праворуч, ви зможете відкрити вогонь, щойно переступивши поріг кімнати. На погляд назад у вас затратиться лише десята доля секунди. Цей рух також вписується в час реакції злочинця на вашу появу, навіть якщо він до неї готовий.

Якщо злочинців двоє і знаходяться вони по обидві сторони від дверей, то кинувши погляд ліворуч (там злочинець), продовжуйте розпочатий діагональний рух через поріг у протилежну сторону. Ви бачите ще одного злочинця попереду себе і негайно відкриваєте по ньому вогонь. Як і раніше рухаючись за інерцією вперед, розвертаєте корпус тіла ліворуч у протилежну сторону, припадаєте на коліно і стріляєте у злочинця ззаду.

Успішно минувши проріз дверей, збавте темп. Уважно огляньте кімнату і переконайтесь, що нічого не пропустили. Можливо, простого огляду від дверей

буде недостатньо. В кімнаті можуть знаходитися предмети обстановки та інші закриті дільниці, де може зачаїтися злочинець.

Перш, ніж вийти з кімнати, ретельно проінспекуйте всі закутки. Не залишайте кімнату як “чисту”, допоки не оглянете всі чотири стіни, а також підлогу і стелю і не переконаєтесь, що в кімнаті справді нікого немає, окрім вас.

Вам пропонується ініціативна техніка. Це означає, що саме співробітник йде на загострення і примушує злочинця (злочинців) реагувати на свої маневри. Це також означає, що злочинці відстають від нього у своїх діях як мінімум на крок. Вони можуть знати, що співробітник тут, але не знають, в який момент він перед ними з’явиться.

Підводячи підсумок викладеному відмітимо, що тактика – це не гарантія повного успіху, а лише мінімізація ризику втрат. Якщо співробітник діє наодинці, ризик поранення чи загибелі збільшується.

Дії групи всередині будівлі

Проводити огляд і зачистку будівлі значно простіше і безпечніше, коли працює група. Члени групи розташовуються у зручному для входу місці. По встановленій команді, першою входить група, яка бере під контроль коридори і східні прольоти до другого поверху, тим самим, забезпечуючи другій, яка займається оглядом всіх приміщень, надійне прикриття. Для зручності: група №1 – захват поверху, група №2 – зачистка кімнат.

Як тільки перший поверх буде під контролем, за командою старшого, друга група входить всередину і починає оглядати всі приміщення. Після закінчення огляду кімнат другою групою, перша група бере під контроль другий поверх. В цей час друга група на першому поверсі перебуває в готовності для дій поверхом вище, одночасно здійснюючи спостереження за обстановкою. За рішенням командира, і головне за наявністю сил і засобів на кожному поверсі, після зачистки залишаються співробітники групи прикриття для контролю приміщення.

4. СУДОВА ПРАКТИКА ПРО НЕЗАКОННЕ ВИКОРИСТАННЯ (САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ) ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК

Відповідно до Постанови Вищого господарського суду України від 3 жовтня 2007 р. № 3/397пн, встановив:

Рішенням господарського суду Донецької області від 26 лютого 2007 р. (суддя Гассій О. В.), залишеним без змін постановою Донецького апеляційного господарського суду від 10 липня 2007 р. (судді М'ясищев А. М. – головуєчий, Алєєва І. В., Мирошніченко С. В.), позов задоволено; зобов'язано ТОВ «Милосердя» звільнити самовільно зайняті земельні ділянки площею 0,0759 га під розміщення збірно-розбірного металевго ангару та площею 0,079 га під розширення території розміщення ангару по вул. Сомова, 30-а в Куйбишевському районі м. Донецька; стягнуто з відповідача в доход Державного бюджету України 85 грн державного мита; стягнуто з відповідача на користь ДП «Судовий інформаційний центр» 118 грн витрат на інформаційно-технічне забезпечення судового процесу.

Відповідач в касаційній скарзі просить скасувати рішення та постанову і передати справу на новий розгляд, посилаючись на порушення норм матеріального та процесуального права.

У відзиві на касаційну скаргу позивач просить відмовити в задоволенні скарги та залишити судові рішення без змін.

Учасники процесу в судове засідання не з'явилися, хоча про дату, час та місце судового засідання повідомлені заздалегідь належним чином. Оскільки явка представників сторін обов'язковою не визнавалася, додаткові документи від сторін не вимагалися, у врахуванням особливостей розгляду скарги судом касаційної інстанції, передбачених ст. 111⁷ ГПК України, колегія суддів вважає, що неявка учасників процесу не перешкоджає розгляду справи за наявними матеріалами відповідно до ст. 75, 111⁵ ГПК України.

Колегія суддів, перевіrivши наявні матеріали (фактичні обставини) справи на предмет правильності застосування судами норм матеріального та процесуального права, дійшла висновку, що касаційна скарга підлягає задоволенню частково на таких підставах.

Судами попередніх інстанцій встановлено, рішенням виконавчого комітету Донецької міської ради № 58/2 від 15 лютого 2000 р. ТОВ «Милосердя» надана земельна ділянка для розміщення збірно-розбірного металевго ангару по вул. Сомова в Куйбишевському районі площею 759 м² з земель загального користування в оренду строком на 5 років згідно з паспортом.

Згідно з п. 4 рішення після спливу зазначеного в договорі строку оренди земельної ділянки ТОВ «Милосердя» зобов'язано звільнити її та здати комісії Куйбишевської районної ради.

На виконання цього рішення 14 червня 2000 р. між виконкомом Донецької міської ради та ТОВ «Милосердя» укладено договір оренди земельної ділянки зі строком дії на 5 років, починаючи з дати його реєстрації. При цьому згі-

дно з п. 12.4 невід'ємною частиною договору є рішення виконавчого комітету Донецької міської ради № 58/2 від 15 лютого 2000 р.

Управлінням з контролю за використанням та охороною земель у Донецькій області 18 квітня 2006 р. проведено перевірку дотримання вимог земельного законодавства ТОВ «Милосердя», за наслідками якої складено акт.

Перевіркою виявлено, що підприємство використовує земельну ділянку з земель житлової та громадської забудови по вул. Сомова, 30-а в Куйбишевському районі загальною площею 0,0759 га під розміщення збірно-розбірного металевих ангару на підставі договору оренди земельної ділянки від 14 червня 2000 р., який зареєстрований в книзі записів договорів оренди від 22 червня 2000 р. № А/6-21. На момент перевірки термін дії договору закінчився, земельна ділянка використовується без правовстановлюючих документів, що є порушенням ст. 125 Земельного кодексу України.

Управлінням з контролю за використанням та охороною земель у Донецькій області 18 квітня 2006 р. винесено припис № 00899, яким встановлено тридцятиденний термін для усунення зазначених порушень.

Повторною перевіркою встановлено невиконання вищевказаного припису.

За наслідками перевірки складено акт та винесено припис № 001987 від 11 липня 2006 р. про усунення порушень земельного законодавства.

Перевіркою виконання зазначених приписів, проведеною Управлінням з контролю за використанням та охороною земель у Донецькій області 9 жовтня 2006 р. встановлено, що порушення земельного законодавства ТОВ «Милосердя» не усунуло.

З урахуванням викладеного, суди попередніх інстанцій дійшли висновку про зобов'язання відповідача звільнити, зокрема, зазначену земельну ділянку площею 0,0759 га відповідно до ст. 212 Земельного кодексу України.

Однак зазначений висновок господарських судів не є таким, що ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді в судовому процесі всіх обставин справи в їх сукупності, керуючись законом, як це передбачено ст. 43 ГПК України, з огляду на таке.

Так, земельні відносини щодо володіння, користування і розпорядження землею регулюються Конституцією України, Земельним кодексом України, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами.

Відповідно до ст. 12 Земельного кодексу України до повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст належить, зокрема, розпорядження землями територіальних громад; передача земельних ділянок комунальної власності у власність громадян та юридичних осіб відповідно до цього Кодексу; надання земельних ділянок у користування із земель комунальної власності відповідно до цього Кодексу.

Згідно з приписами ст. 116 Земельного кодексу України громадяни та юридичні особи набувають права власності та права користування земельними ділянками із земель державної або комунальної власності за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування та державних органів

приватизації щодо земельних ділянок, на яких розташовані об'єкти, які підлягають приватизації, в межах їх повноважень, визначених цим Кодексом.

Главою 15 Земельного кодексу України визначено два види користування землею – право постійного користування земельною ділянкою, право оренди земельної ділянки.

Статтею 125 цього Кодексу визначено підстави виникнення права користування земельної ділянки, а саме – одержання її користувачем документа, що посвідчує право постійного користування земельною ділянкою та його державної реєстрації, і виникнення права оренди земельної ділянки, а саме – укладення договору оренди і його державна реєстрація.

Порядок надання у постійне користування земельних ділянок юридичним особам та порядок передачі земельних ділянок в оренду визначені статтями 123, 124 Земельного кодексу України та ст. 16 Закону України «Про оренду землі».

Статтею 126 Земельного кодексу України передбачено, що право власності та право постійного користування на земельну ділянку виникає після одержання її власником або користувачем документа, що посвідчує право власності чи право постійного користування земельною ділянкою, та його державної реєстрації. Право на оренду земельної ділянки виникає після укладення договору оренди і його державної реєстрації. Приступати до використання земельної ділянки до встановлення її меж у натурі (на місцевості), одержання документа, що посвідчує право на неї, та державної реєстрації забороняється.

Як встановлено ст. 212 Земельного кодексу України, самовільно зайняті земельні ділянки підлягають поверненню власникам землі або землекористувачам без відшкодування затрат, понесених за час незаконного користування ними. Приведення земельних ділянок у придатний для використання стан, зокрема знесення будинків, будівель і споруд, здійснюється за рахунок громадян або юридичних осіб, які самовільно зайняли земельні ділянки. Повернення самовільно зайнятих земельних ділянок провадиться за рішенням суду.

При цьому згідно зі ст. 1 Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» самовільне зайняття земельних ділянок – будь-які дії особи, які свідчать про фактичне використання не наданої їй земельної ділянки чи намір використовувати земельну ділянку до встановлення її меж у натурі (на місцевості), до одержання документа, що посвідчує право на неї, та до його державної реєстрації.

Ні місцевим господарським судом, ні судом апеляційної інстанції не встановлено, які саме дії відповідача свідчать про фактичне самовільне використання ним земельної ділянки площею 0,0759 га.

Суди, дійшовши висновку про самовільне зайняття земельної ділянки площею 0,0759 га на підставі актів перевірок дотримання вимог земельного законодавства, не дали їм правової оцінки і залишили поза увагою посилення у цих актах на те, що відповідач спірну земельну ділянку використовує на підставі договору оренди земельної ділянки від 14 червня 2000 р. Суди не дослідили зазначений договір і не встановили, чи було пролонговано договір оренди;

чи укладався новий договір. Суди не дали оцінку листам Донецької міської ради від 18 липня 2005 р. № 01/13-3340 та від 19 вересня 2006 р. № 01/13-5614 щодо дозволу оформлення матеріалів з продовження договору оренди спірної земельної ділянки. Отже, висновок суду щодо зайняття відповідачем спірної земельної ділянки без достатніх підстав є передчасним і зробленим без урахування всіх обставин у справі.

Враховуючи вимоги наведеного законодавства, суди не встановили обставини щодо здійснення відповідачем дій, які б свідчили про фактичне використання не наданої йому земельної ділянки (самовільне зайняття ділянки), тому висновок судів щодо звільнення самовільно зайнятої земельної ділянки площею 0,0759 га на підставі ст. 212 Земельного кодексу України є передчасним.

Зазначене неповне встановлення обставин справи є суттєвим порушенням ст. 43 ГПК України та виключає можливість висновку касаційної інстанції щодо правильності застосування судами норм матеріального права при вирішенні спору в частині зобов'язання відповідача звільнити самовільно зайняту земельну ділянку площею 0,0759 га під розміщення збірно-розбірною металевим ангару по вул. Сомова, 30-а в Куйбишевському районі м. Донецька. У зв'язку з цим постановлені у справі судові рішення в цій частині підлягають скасуванню з передачею справи в цій частині на новий розгляд.

Разом з тим колегія погоджується з висновком судів попередніх інстанцій щодо зобов'язання ТОВ «Милосердя» звільнити самовільно зайняту земельну ділянку площею 0,079 га під розширення території розміщення ангару по вул. Сомова, 30-а в Куйбишевському районі м. Донецька. Так, судами встановлено факт використання зазначеної земельної ділянки площею 0,079 га з порушенням визначеного порядку надання земельних ділянок, без відведення землі в натурі й одержання документа, що посвідчує право на землю.

З огляду на встановлені судом обставини у даному випадку має місце самовільне зайняття земельної ділянки площею 0,079 га, тому судові рішення в частині зобов'язання відповідача звільнити зазначену ділянку площею 0,079 га є правомірними та обґрунтованими.

Враховуючи викладене, керуючись статтями 108, 111⁵, 111⁷, пп. 1, 3 ч. 1 ст. 111⁹, 111¹⁰, ст. 111¹¹, 111¹² Господарського процесуального кодексу України, Вищий господарський суд України постановив:

Касаційну скаргу задовольнити частково.

Постанову Донецького апеляційного господарського суду від 10 липня 2007 р. та рішення господарського суду Донецької області від 26 лютого 2007 р. у справі № 3/397пн в частині зобов'язання ТОВ «Милосердя» звільнити самовільно зайняту земельну ділянку площею 0,0759 га під розміщення збірно-розбірною металевим ангару по вул. Сомова, 30-а в Куйбишевському районі м. Донецька скасувати, а справу в цій частині направити на новий розгляд до суду першої інстанції.

В іншій частині постанову Донецького апеляційного господарського суду від 10 липня 2007 р. та рішення господарського суду Донецької області від 26

лютого 2007 р. у справі № 3/397пн залишити без змін.

Відповідно до Постанови Вищого господарського суду України від 11 липня 2007 р. по справі № 25/259-06 Вищий господарський суд України, розглянувши у відкритому судовому засіданні 11 липня 2007 р. касаційну скаргу Виконавчого комітету Красногвардійської районної у м. Дніпропетровську ради на постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 26 грудня 2006 р. у справі за позовом прокурора Красногвардійського району м. Дніпропетровська в інтересах держави в особі Дніпропетровської міської ради до Товариства з обмеженою відповідальністю Виробничо-комерційна фірма «С», 3-я особа, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, на боці позивача – Виконавчий комітет Красногвардійської районної у м. Дніпропетровську ради, – про повернення самовільно зайнятої ділянки і приведення у придатний для використання стан, встановив таке.

У серпні 2006 року прокурор Красногвардійського району м. Дніпропетровська звернувся в інтересах держави в особі Дніпропетровської міської ради (Рада) до господарського суду Дніпропетровської області з позовною заявою, в якій просив зобов'язати Товариство з обмеженою відповідальністю «С» (товариство) повернути самовільно зайняту земельну ділянку площею 0,4249 га, розташовану за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Заводська, державі в особі Ради, привівши її у придатний для використання стан шляхом знесення розміщеної на ній станції для технічного обслуговування автомобілів. У якості третьої особи, яка не заявляє самостійних вимог на предмет спору, прокурор Красногвардійського району м. Дніпропетровська зазначив Виконавчий комітет Красногвардійської районної у м. Дніпропетровську ради (Комітет).

Позовні вимоги прокурор Красногвардійського району м. Дніпропетровська обґрунтовував тим, що товариство в порушення норм Земельного кодексу України (ЗК України) та Водного кодексу України (ВК України), самовільно зайняло земельну ділянку площею 0,4249 га, розташовану за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Заводська, (прибережна захисна смуга р. Дніпро), та використовує її для технічного обслуговування, ремонту та розміщення автомобілів.

Рішенням господарського суду Дніпропетровської області від 26 жовтня 2006 р. позовні вимоги прокурора Красногвардійського району м. Дніпропетровська в інтересах держави в особі Ради задоволено. Рішення прийняте з мотивів, наведених прокурором Красногвардійського району м. Дніпропетровська у позовній заяві.

Постановою Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 26 грудня 2006 р. рішення господарського суду Дніпропетровської області від 26 жовтня 2006 р. скасоване і прийняте нове рішення, яким у задоволенні позовних вимог прокурора Красногвардійського району м. Дніпропетровська в інтересах держави в особі Ради відмовлено. Постанову мотивовано тим, що товариство не здійснювало самовільного зайняття земельної ділянки площею 0,4249 га, розташованої за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Заводська, а користується нею відповідно до норм ЗК України та Цивільного ко-

дексу України (ЦК України) у зв'язку з укладанням договору купівлі-продажу об'єктів нерухомого майна від 5 серпня 2004 р., на підставі якого у нього виникло право власності на об'єкти нерухомого майна, розташовані на зазначеній земельній ділянці. При цьому апеляційний господарський суд зазначив, що товариство, реалізуючи своє право на оренду зазначеної земельної ділянки, передбачене ЗК України, подало відповідну заяву до Ради, однак остання її у встановленому порядку не розглянула, у зв'язку з чим право користування земельною ділянкою виникло у товариства в силу закону, який є обов'язковим для застосування органом місцевого самоврядування.

Комітет звернувся до Вищого господарського суду України з касаційною скаргою, в якій просить скасувати постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 26 грудня 2006 р. та залишити в силі рішення господарського суду Дніпропетровської області від 26 жовтня 2006 р. Вимоги, викладені у касаційній скарзі, Комітет обґрунтовує тим, що господарський суд апеляційної інстанції при вирішенні спору не врахував окремих обставин справи та порушив (не застосував) ст. 18 Закону України «Про основи містобудування», ст. 96, 120, 125, 141, 211 ЗК України, ст. 331 ЦК України та статтю 89 ВК України.

Після подачі зазначеної касаційної скарги Комітет звернувся до Вищого господарського суду України зі змінами до касаційної скарги, в яких просить скасувати постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 26 грудня 2006 р. та передати справу на новий розгляд до господарського суду Дніпропетровської області. Вимоги, викладені у змінах до касаційної скарги, Комітет обґрунтовує тим, що до участі у справі не було залучено орган, уповноважений захищати інтереси держави у спірних правовідносинах, рішення господарським судом першої інстанції приймалося без участі товариства, і, крім того, господарськими судами не було дано оцінки доказам у справі, з яких убачається, що товариство використовує земельну ділянку всупереч цільовому призначенню.

Прокурор Красногвардійського району м. Дніпропетровська, Рада та товариство не скористалися правом, наданим ст. 111² ГПК України, та відзив на касаційну скаргу Комітету до Вищого господарського суду України не надіслали, що не перешкоджає касаційному перегляду судового акта, який оскаржується.

Розглянувши у відкритому судовому засіданні матеріали справи, перевірили правильність юридичної оцінки встановлених фактичних обставин справи, застосування господарськими судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального та процесуального права при прийнятті рішення та постанови, колегія суддів Вищого господарського суду України вважає, що касаційна скарга (змінена) Комітету не підлягає задоволенню, враховуючи таке.

Апеляційним господарським судом встановлено та матеріалами справи підтверджують, що:

– товариство на підставі договору купівлі-продажу нерухомого майна від 5 серпня 2004 року, укладеного з державою в особі Верховної Ради України

(Української державної інноваційної компанії), є власником об'єктів нерухомого майна, розташованих за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна В. І. Леніна, і складаються з літ. А-1, А' – 1, А" – 1, А"' – 1, а – 1, а' – 1 – будівля гаража загальною площею 1094,1 м², літ. Б-1 – будівля матеріального складу загальною площею 93,9 м², літ. В-2 – будівля допоміжного призначення загальною площею 24,4 м², 1, 2, 4–16 – огорожа, І – мостіння, літ. Д;

– земельна ділянка за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна В. І. Леніна, на якій розташовані зазначені об'єкти нерухомого майна, є тією ж самою земельною ділянкою, щодо якої виник спір у цій справі, а саме: земельною ділянкою за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Заводська, (що підтверджується кадастровим номером земельної ділянки і, крім того, не заперечується сторонами у справі).

Відповідно до ст. 377 ЦК України до особи, яка придбала житловий будинок, будівлю або споруду, переходить право власності на земельну ділянку, на якій вони розміщені, без зміни її цільового призначення, у розмірах, встановлених договором. Якщо договором про відчуження житлового будинку, будівлі або споруди розмір земельної ділянки не визначений, до набувача переходить право власності на ту частину земельної ділянки, яка зайнята житловим будинком, будівлею або спорудою, та на частину земельної ділянки, яка є необхідною для їх обслуговування. Якщо житловий будинок, будівля або споруда розміщені на земельній ділянці, наданій у користування, то у разі їх відчуження до набувача переходить право користування тією частиною земельної ділянки, на якій вони розміщені, та частиною ділянки, яка необхідна для їх обслуговування.

Беручи до уваги зазначене, колегія суддів Вищого господарського суду України погоджується з висновком господарського суду апеляційної інстанції про те, що товариство не здійснювало самовільного зайняття земельної ділянки, розташованої за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Заводська, (вул. Набережна В. І. Леніна), тому позовні вимоги прокурора Красногвардійського району м. Дніпропетровська в інтересах держави в особі Ради про зобов'язання товариства повернути самовільно зайняту земельну ділянку є необґрунтованими та не підлягають задоволенню.

Оскільки товариство є власником майна, розташованого на земельній ділянці за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Заводська, (вул. Набережна В. І. Леніна), то позовні вимоги прокурора Красногвардійського району м. Дніпропетровська в інтересах держави в особі Ради про знесення частини зазначеного майна (станції для технічного обслуговування автомобілів) також є необґрунтованими та не підлягають задоволенню, оскільки ч. 1 ст. 321 ЦК України передбачає, що право власності є непорушним, ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні, а тому відповідний висновок господарського суду другої інстанції є правильним.

Незалучення до участі у справі органу, уповноваженого захищати інтереси держави у спірних правовідносинах, а саме: Управління з контролю за використанням та охороною земель у Дніпропетровській області, не може бути підста-

вою для скасування прийнятої у цій справі постанови апеляційного господарського суду, як про це зазначає Комітет у касаційній скарзі, оскільки Рада, яка є позивачем у справі, в особі якої прокурор Красногвардійського району м. Дніпропетровська звернувся в інтересах держави з позовом до господарського суду Дніпропетровської області, також є органом, уповноваженим захищати інтереси держави у спірних правовідносинах. Це передбачено ст. 12 ЗК України, яка встановлює, що до повноважень сільських, селищних, міських рад у галузі земельних відносин на території сіл, селищ, міст належить, зокрема, здійснення контролю за використанням та охороною земель комунальної власності, додержанням земельного та екологічного законодавства, вирішення земельних спорів та інших питань у галузі земельних відносин відповідно до закону.

Посилання Комітету у касаційній скарзі на те, що прийняття рішення господарським судом першої інстанції без участі товариства є підставою для скасування прийнятих у справі судових рішень, є безпідставним, оскільки, по-перше, саме товариство не оскаржує зазначене рішення господарського суду першої інстанції, а, по-друге, відсутність товариства у судовому засіданні місцевого господарського суду жодним чином не вплинуло на результат розгляду цієї справи господарським судом апеляційної інстанції.

Твердження Комітету, яке міститься у касаційній скарзі, про те, що господарськими судами попередніх інстанцій не було дано оцінки доказам у справі, з яких убачається, що товариство використовує земельну ділянку за адресою: м. Дніпропетровськ, вул. Набережна Заводська, (вул. Набережна В. І. Леніна), всупереч цільовому призначенню також не може бути підставою для скасування постанови господарського суду другої інстанції, оскільки наявність або відсутність зазначеного факту не впливає на висновок господарського суду про те, що товариство не здійснювало самовільного зайняття земельної ділянки.

На підставі викладеного колегія суддів Вищого господарського суду України вважає, що відповідно до вимог ст. 43 ГПК України постанова Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 26 грудня 2006 р. ґрунтується на всебічному, повному та об'єктивному розгляді всіх обставин справи, які мають значення для вирішення спору, відповідає нормам матеріального та процесуального права, доводи касаційної скарги Комітету не спростовують висновку апеляційного господарського суду, у зв'язку з чим підстав для її скасування немає.

Керуючись статтями 111⁵, 111⁷, 111⁹, 111¹⁰ та 111¹¹ ГПК України, Вищий господарський суд України постановив: касаційну скаргу Виконавчого комітету Красногвардійської районної у м. Дніпропетровську ради залишити без задоволення, а постанову Дніпропетровського апеляційного господарського суду від 26 грудня 2006 р. без змін.

Отже, самовільне заняття земельних ділянок є об'єктом підвищеної соціальної уваги, а як наслідок державні інституції реагують на зазначені прояви у межах своєї компетенції. Головне, що законодавець створив додаткові способи для захисту прав добросовісних та повноправних землеволодільців, передбачивши навіть кримінальну відповідальність за зазначені правопорушення.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративна діяльність. Частина особлива: Підручник / За заг. ред. О.М. Бандурки. – Х.: Ун-т внутр. справ, 1998. – С. 126
2. Адміністративна (поліцейська) діяльність органів внутрішніх справ (Загальна частина). Підручник // Авт. колектив (Ю.І. Римаренко, Є.М. Моїсєєв, В.І. Олефір – керівники). – К.: КНТ. 2008. – 816 с.
3. Адміністративна діяльність ОВС: Підручник / За заг. ред. І.П. Голосніченка. – К., УАВС, 1995.
4. Адміністративна діяльність. Частина особлива: Підручник / За заг. ред. проф. О.М. Бандурки. – Харків: Вид – во Ун-ту внутр. справ, “Еспада”, 2000.
5. Баранник П.Д., Заброда Д.Г. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах, що ускладнюють оперативну обстановку: Посібник. – Д.: Моноліт, 2008. – 96 с.
6. Дмитренко М.І., Заброда Д.Г. Дії дільничних інспекторів міліції в екстремальних ситуаціях: Методичні рекомендації. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський юридичний інститут МВС України, 2001.
7. Єпур Г.В. Павлов О.В. Животов В.В. Бихалов В.О. Тактика дій органів і підрозділів внутрішніх справ у спеціальних операціях, ч. II, III. Навчальний посібник. Луганск, 2001.
8. Забезпечення особистої безпеки працівників органів внутрішніх справ при виконанні службових обов’язків: Науково-практичні рекомендації. – К.: НАВС України, 1999. – 72 с.
9. Заброда Д.Г., Камишов О.Л., Меживий В.П., Негодченко В.О. Правові та організаційні основи попередження міліцією правопорушень на адміністративній дільниці: Навчальний посібник. – Дніпропетровськ, ДДУВС, 2006.
10. Заброда Д.Г., Сіроштан Ю.В. Правові та організаційні основи діяльності Патрульної служби МВС України: Навч. посібник. – Дніпропетровськ, Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 148 с.
11. Затримання злочинців і правопорушників, що використовують транспортні засоби. Виявлення фактів перевезення зброї, вибухівки та наркотиків автомобільним транспортом./ Методичні рекомендації. Київ.: НДЦ ДАІ МВС України, 2001. – 43 с.
12. Тактико-спеціальна підготовка працівників патрульно-постової служби міліції. Заходи особистої безпеки працівників міліції: Навчальний посібник для осіб, які проходять першопочаткову підготовку. – Кривий Ріг., КФ ДДУВС, 2006. – 536 с.

Законодавчі акти

1. Конституція України. Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30.
2. Закон України «Про Національну поліцію» // Верховна Рада України;

Закон від 02.07.2015 № 580-VIII.

3. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1984. – додаток до № 51. Ст. 1122 (з наступними змінами та доповненнями).

4. Кримінальний кодекс України від 01 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26.

ПІДЗАКОННІ ПРАВОВІ АКТИ

Укази та розпорядження Президента України

5. Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування: Указ Президента України від 07 лютого 2008 р. // Офіційний вісник Президента України. – 2008.– № 5.–Ст. 207

6. Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян. Указ Президента України від 18 лютого 2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 8.

7. Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності: Указ Президента України від 19 липня 2005 р. // Урядовий кур'єр. – 2005.– № 135.

Постанови Кабінету Міністрів України

8. Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні: Затверджені постановою Ради Міністрів УРСР від 27 лютого 1991 р. // ЗП УРСР. – 1991. – № 3.

Сіроштан Ю.В., Кульпанов М.М.

**АЛГОРИТМ ДІЙ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ
ФАКТІВ НЕЗАКОННОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК (
САМОВІЛЬНЕ ЗАЙНЯТТЯ)**

Методичні рекомендації

Підп. до друку 12.09.2017 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк трафаретний (RISO).
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 2,00. Тираж 50 прим.

Редакційно-видавниче відділення ВОНР ДДУВС
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, т. (056) 370-96-59
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДП № 164-р від 07.08.2013